

СТАНОВИЩЕ

за дисертационен труд „Икономиката на споделянето и утопията: Комодификацията на съвместното потребление и влиянието на присъщите му утопични импулси, мотиви, схеми и траектории при развиващата се икономика на споделянето“ на Мартин Вия, редовен докторант към катедра „История на философията“ на Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.3. Философия (Философия с преподаване на английски език)

1. Общо описание на представените за участие в конкурса материали

Мартин Вия кандидатства за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ с дисертационния труд „Икономиката на споделянето и утопията: Комодификацията на съвместното потребление и влиянието на присъщите му утопични импулси, мотиви, схеми и траектории при развиващата се икономика на споделянето“. Трудът е в обем от 230 страници на английски език, а литературата към нея включва 360 заглавия на английски, немски и френски език. Структурирана е в увод, 5 глави, заключение и библиография. Авторефератът отговаря на съдържанието на дисертационния труд. Посочените в него приноси са действителни.

2. Оценка на съдържанието на представения труд, коментари и препоръки

Дисертацията подлага на критически анализ понятието за икономика на споделянето.

В това понятие често имплицитно бива вписано обещанието за една безкръвна революция (с. 222), чрез която съвременният капитализъм ще бъде преобразен или прероден под натиска на самите капиталисти, така че да бъдат преодолен неговите разрушителни ефекти, без да престане при това да бъде капитализъм, напротив, като стане повече капитализъм, нов капитализъм, в който всеки печели, никой не е експлоатиран, нищо не е ограбвано. Един нов свят, населен само от капиталисти, най-после освободени от мъртвото тегло на пролетариата.

Това обещание може да бъде критикувано като утопия. Но такава критика ще има скрита цена, защото ще сведе утопията до разказ за нещо невъзможно, до фикция, фиктивност, фалшиво съзнание, идеология, дори лъжа.

Тази цена изглежда твърде висока за докторанта, който вижда в утопията не невъзможно мислене, не мислене на невъзможното, а мислене как може да бъде друго. Оттук замисълът на дисертацията – икономиката на споделянето да бъде критикувана въз основа на това, че не може да произведе утопия (с. 222).

За да бъде реализирана, такава критика изисква да бъдат решени няколко задачи. На първо място, трябва да бъде изработено понятие за утопия. Докторантът опитва да постигне това като тръгне от утопията като жанр и извлече нейните отличителни черти. Тъй като жанрът има дълга и разнопосочна история, тези черти в крайна сметка се свеждат до желанието за живот в едно по-добро общество (с. 14), независимо дали това по-добро общество е представено в друго пространство или друго време (с. 9). Опирайки се на начина, по който британската социоложка Рут Левитас преработва понятията на френския философ Мигел Абенсур, който на свой ред преработва понятията на франкфуртската школа и Еманюел Левинас, докторантът открива в утопичния жанр по-дълбок корен – утопичният импулс, свързан с образуването и образоването на желанието за еманципация от съществуващия социален ред (с. 19). Но този утопичен импулс изглежда да е пропил самата сърцевина на модерността, той може да бъде открит не само в утопичната литература, но и в социолози на утопията като Карл Манхайм, във философи на утопията като Ернст Блох, в

Декартовото съмнение, в Кантовия вечен мир, в Хегеловия световен дух, в свръхчовека на Ницше, в марксизма изобщо, в понятията за културна индустрия и фалшива потребност на франкфуртската школа, в естетизирането на предприемача у Айн Ранд, дори в постмодернизма и постструктурализма като такива. Наред с това утопичният импулс изглежда вкоренен в практически всяко значимо политическо движение от времето на модерността – консерватизма, либерализма, социализма, комунизма, либертарианизма, фашизма, екологичните движения, киберкултурата, безименната политика на технократите. Нещо повече, ако утопичният импулс е желание за по-добър живот, образувано посредством схематичното очертаване на един по-добър ред, то изследването му изглежда не може да не засегне също и основите на съществуващия ред – властта, собствеността, прозрачността, публичността. Накрая, макар утопичният импулс да е вкоренен в една педагогика на желанието, нейните корени на свой ред могат да бъдат открити във всяко критическо мислене, което прекрива отвъд съществуващия ред, за да търси решение на актуален проблем, доколкото то не се отказва да поставя въпроса как е възможно друго общество, дори с цената на това да постави под въпрос самото себе си (с. 166).

Тъй като утопичният жанр се е оказал толкова разнороден, а утопичният импулс толкова разпръснат, тяхното проследяване по-скоро дестабилизира схващането за утопия, отколкото формира определено понятие. Поради това докторантът е опитал да стабилизира понятието си за утопия като подреди отличителните ѝ черти в таблица, която разграничава седем утопии – ретроутопия, либерална утопия, консервативна утопия, техноутопия, светло-зелена утопия, екоутопия и утопията като такава, както и шест техни дистопични варианти и една дистопия без утопична алтернатива, собствено дистопията като жанр (с. 129). Това таблично дефиниране на утопията е допълнително стабилизирано от противопоставянето и на дистопията, интерпретирана не като синоним на антиутопия, както е прието в българските изследвания върху утопията, а като „зле развила се утопия“ (с. 13).

Макар този подход към изграждането на понятие за утопия да ми се струва разбираем, не мога да не изразя някои резерви към него. Те произтичат преди всичко от това, че таблиците са организирани от решетки от прилики и разлики, които по необходимост са твърде абстрактни, за да могат да бъдат прилагани ефективно на практика. Добър пример за практическите трудности в това отношение е това, че утопията е включена като клетка в таблицата, която трябва да я дефинира като цяло (с. 129), или неспособността на предложената таблица да разграничи либерализма и либертарианизма (виж напр. с. 61), както и трудността в нея да бъде интегриран неолиберализмът, който докторантът пропуска въпреки ключовата му роля тъкмо за високотехнологичния капитализъм на Силиконовата долина.

На второ място, докторантът трябва да изработи понятие за икономика на споделянето. В съвременната критическа политическа икономия то обикновено бива схващано или като приватизиране на общия интелект, както при Антонио Негри и Майкъл Хард, или като извличане на рента от съвременните комуникационни мрежи, както при Дейвид Харви и Кристиан Фукс. Но такова понятие би насочвало към сърцевината на съвременния капитализъм. То би изисквало да бъде изследвана не само платформата AirBnB и дори не само сходни платформи от типа на Uber, които не предполагат размяна на собственост. Такова понятие би обхващало също и социалните мрежи, големите данни, уеб базираните услуги, аналитичните услуги в областта на рекламата и маркетинга, статистическите механизми на формирането на кредитни рейтинги, на клиентски или здравни профили и вероятно много повече. Поради това докторантът е опитал да стесни понятието си за икономика на споделянето, така че да изключи споделянето на информация. За да избегне това разширяване на понятието, докторантът свежда икономиката на споделянето до временно отстъпване на правото за ползване на материална собственост, без инвестиране на допълнителен труд (с. 145).

Бих искала отново да изразя някои резерви по отношение на това решение. Преди всичко, такова понятие за икономика на споделянето е прекалено тясно. То обхваща на

практика предимно услуги от типа на тези на AirBnB. На второ място, не е достатъчно ограничаването на понятието до споделяне на материални активи да бъде мотивирано с ограниченията, които налага дисертационен труд. Трябва да бъде изяснено какво налага подобно ограничаване, а също и доколко пълно може да бъде проведено то, най-малкото защото от известна гледна точка AirBnB е преди всичко платформа за споделяне на информация и аргументът, с който докторантът изключва от обхвата на изследването си Uber, лесно може да бъде адаптиран към нея, например като се каже, че когато ползва услугите на AirBnB, човек споделя жилище с някого, който споделя труда си да го поддържа и отдава под наем (с. 143). Все пак този начин на ограничаване на понятието за икономика на споделянето ми се струва продуктивен, защото избягва опасността то да функционира като абстракция, откъсваща мисленето на съвременния капитализъм от проблемите на експлоатацията и бедността.

На трето място, целта на дисертацията изисква понятието за утопия да бъде насложено върху понятието за икономика на споделянето по начин, който позволява да бъдат очертани съвпаденията и разминаванията им. За да направи това, докторантът изгражда мрежа от сложно преплетени връзки, възлово място сред които заемат технологичните утопии на Джеръми Рифкин и Рей Кърцвейл. Тъкмо техният анализ трябва да свърже икономиката на споделянето от една страна с рисковия капитал (150 с.) и високотехнологичния капитализъм, обозначаван с метонимията на Силиконовата долина (147 с.), а от друга – с утопичния жанр (с. 185), от трета – с утопичните импулси на технологичния позитивизъм, либерализма и т.нар. от докторанта светло-зелени утопии (с. 133, 220). Анализът в този дял от работата е добре информиран и продуктивен. Впрочем изградените връзки биха могли да бъдат значително по-плътни и по-добре обосновани, ако докторантът не се беше отказал от първоначалното си намерение да анализира мисиите, декларирани от компаниите от областта на икономиката на споделянето (с. 199).

В хода на изпълнението на изброените основни задачи са постигнати важни резултати. Преди всичко, сполучливо е описано утопичното измерение на икономиката на споделянето, а доколкото тя е пример за уеб-базирано предприемачество – също и на съвременния капитализъм. Наистина, това утопично измерение вече е било критикувано от съвременните марксисти и постмарксисти. Но тук критиката е свързана с конкретен обект, който изглежда едновременно по-обещаващ и по-невинен от обичайните мишени на критиците. Анализът съумява да покаже, че независимо от това той произвежда ефекти на отчуждение, стандартизиране и овещняване, че от макроикономическа гледна точка превръщането на жилищата в големите градове в гъвкав източник на рента за техните собственици по-скоро ще увеличи, отколкото ще намали неравенствата, че от социологическа гледна точка трансформирането на собственото жилище от предмет на потребление в капитал ще отвори нова разломна линия между имащите и нямащите (с. 219), как вярата на технологичния позитивизъм, че инвестициите в технологиите на бъдещето ще се превърнат в експоненциално умножени печалби, лесно може да доведе до редуциране на инвестициите в настоящето (с. 188), до третирането на социалните блага като наложено, но всъщност нерационално пратосване на средства. Всичко това е важно, не само защото – както казва докторантът в самия край на дисертационния текст – залогът е нашето (споделено) златно бъдеще. Залогът тук е нашето настояще, тласкано към нищета в името на бъдещето, в името на бъдещи корпоративни печалби.

Наред с това дисертацията съдържа интересен анализ на проблема за отношението между власт и прозрачност онлайн, както и върху онтологията на виртуалното пространство (с. 113-117). Но разпръснатостта и разнородността на връзките, които докторантът се е опитал да проследи, са довели до няколко съществени недостатъка. Преди всичко понятията и концепциите на коментираните философи, социолози и теоретици са се превърнали в опростени абстрактни формули, откъснати от своята понятийна рамка, историческия им контекст и залог. Пример за това може да бъде странното единогласие между Фуко, Хабермас и Грамши по въпроса за властта (с. 112), третирането на Фредрик Джеймисън и

Жан-Франсоа Лиотар като съюзници въпреки конфликта помежду им (с. 56), свързването на биовластта на Фуко с понятието за рационално господство на Макс Вебер (с. 110), интерпретирането на казаното от Фуко за либерализма като критика на анархизма (с. 110), приписването на известна фраза на Фредрик Джеймисън на Славой Жижек (с. 225). Както изглежда, тези недостатъци се дължат в значителна степен на това, че докторантът е разчитал на вторична литература вместо на оригиналните текстове, чийто обем и сложност биха могли да изглеждат непосилни. Тук не мога да не отбележа и прибързаното свързване на екотопията и тоталитаризма (с. 73). Както е прокарана сега, границата между тоталитарната и светлозелената екотопия в крайна сметка зависи от това дали става въпрос за автентични или фалшиви екологични проблеми. Но в такъв случай тя е несигурна, защото за разлика от актуалните, екологичните проблеми са потенциални и автентичните сред тях могат да бъдат отличени, едва когато станат актуални, т.е. когато е станало твърде късно.

Не бих могла да не поставя също и поне един въпрос към докторанта: възможно ли е икономиката на споделянето да бъде мислена като двойно извличане на рента, от собственото жилище и от споделянето на информация за възможности за настаняване, особено с оглед на това, че ориентираното към рента върху информацията поведение често е посочвано като отличителна черта на съвременния капитализъм.

3. Заключение

С оглед на постигнатите научни резултати препоръчвам на членовете на научното жури да присъдят на Мартин Вия научната и образователна степен доктор.

доц. д-р Ивелина Иванова
ИИОЗ-БАН

29.06.2017 г.
гр. София